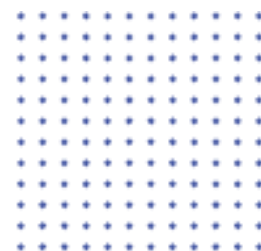

Az online tér hatása az írott és a beszélt magyar nyelvre

– szakmai összefoglaló –

Összeállította: Prószéky Gábor, Domonkosi Ágnes, Ludányi Zsófia

1. Bevezetés

A digitális világ és az online interakciók nagymértékben és folyamatosan formálják a legkülönbözőbb emberi tevékenységek, így a nyelvi tevékenység kereteit is. A kommunikációs lehetőségek megváltozása az írott és beszélt nyelvre – esetünkben a magyar nyelvre – egyaránt hatással van, ezek a hatások azonban több okból is nehezen írhatók le. Egyrészt a gyors és állandósult változási folyamat részeseiként szükségszerűen a korábbi, megtapasztalt, de részletesen akár le sem írt normákhoz viszonyítunk, másrészt az egyre újabb technológiák, kommunikációs lehetőségek és platformok megjelenése nehezen követhető. Eközben ráadásul az eszközök kiterjedt, általános használata számos különböző gyakorlatot és nyelvi lehetőséget eredményez: a változások sokrétűek, mert számos különböző szintéren és közösségben zajlanak egyidejűleg. A tanulmányban felvázolt áttekintés annak bemutatására törekszik, hogy hogyan változott meg az írott és a szóbeli nyelvhasználat technikai és társas feltételrendszere, és ez hogyan hathat vissza ez a szóbeli és írásbeli kommunikációra. A tanulmány egyrészt összefoglalja a helyzettel kapcsolatos lényeges kutatási eredményeket, másrészt azokra alapozva néhány kutatási és pedagógiai javaslatot fogalmaz meg.

2. A számítógép és a nyelvtechnológiai eszközök hatása az írott és beszélt magyar nyelvre és a nyelv használatára Magyarországon

A számítógépes szöveg- és kiadványszerkesztőkben megjelennek olyan, elsősorban tipográfiai pontatlanságok, amik a számítógépek nélkül nem jöhettek volna létre, hiszen az írógépek világában ezek nem léteztek, a professzionális tördelők meg ilyen hibákat nem követtek el. A szövegek az online világban nem feltétlenül gépeléssel, hanem diktálással vagy karakterfelismeréssel kerülnek rögzítésre, és mindkét világ hozza a maga – gépelési hibáktól eltérő – hibáit. A latin betűvel író nyelvek, ahogy a magyar is, el kell, hogy viseljék az ékezetes betűk mostoha kezelését: ezek korábban részben a diakritikumokkal látott karakterek hiányából, részben az ezek helyes kezelésének (pl. a helyes ábécérend) figyelmen kívül hagyásából adódnak. A számítógépes helyesírás-ellenőrzés egyrészt segít a helyes szövegek létrehozásában, másrészt – meglepő módon – hibaforrás is lehet, a hagyományos eszközök „környezetérzékenységéből” adódóan. Az automatikus elválasztóprogramok működése is okozhat hibákat, hiszen ha jó egy elválasztás, az esztétikai ügy, de egy esetlegesen rossz elválasztás helyesírási hibának számít. A stilisztikai ellenőrzés korábban csak egy-egy jellemző szó előfordulása alapján, de ma az egyre jelentősebb

méretű online elérhető szövegek segítségével betanított rendszerek egyre komolyabb esélyt adnak a stílusában is egységes szövegek létrehozásához. A webes előfordulási gyakoriságok sokszor hibás mintául szolgálnak az egyes alakok használatához, amit a felhasználók kevésbé éreznek. A statisztikai eszközökkel szemben a neurálháló-alapú eszközök nem a gyakoriság, hanem a viselkedésbeli hasonlóság alapján döntenek. Ehhez pedig jelentős méretű tanítóanyag szükséges, amit épp az online elérhető magyar nyelvű szövegek biztosítanak. Ezek segítségével az eddig felsorolt eszközök minősége is jobb lehet, biztosítva a magyar nyelvű szövegek minőségi javulását a jövőben.

3. Kommunikációs és nyelvhasználati szokások az online térben

A digitális világnak a nyelvre és nyelvhasználatra gyakorolt hatásai között meghatározó szerepe van az írás és az olvasás folyamataiban zajló átfogó átalakulásnak.

Az online világ sokáig elsősorban írásos közegként érvényesült, ez azonban a szövegek sajátosságainak és az olvasás módozatainak megváltozásával is együttjárt. Az online tér digitális olvasással kapcsolatos hatásai abból erednek, hogy a nyomtatott szövegeket másként olvassuk, mint a képernyőn megjelenőt, ez pedig a kutatási eredmények alapján erőteljesen visszahat a szövegértésre és az olvasási készségre is. A digitális olvasási mód igazoltan hatással van a figyelemre, az elmélyedés képességére, ez pedig megmutatkozik az írott szöveghez való viszonyulásban is. Az olvasás átalakuló társadalmi szerepe miatt az olvasás fogalma is átértékelődik, más olvasás- és olvasásikészség-típusok válnak hangsúlyossá.

A digitális írás elterjedésének eredményeként napjainkban nagy mennyiségben kerülnek nyilvánosság elé az online térben nem normakövető helyesírású szövegek. Mivel a nagy mennyiségű, ténylegesen előforduló, géppel írott nyelvi adatokat tartalmazó szövegtörzsek lehetőséget adnak az írott regiszterekre vonatkozó nyelvi változások megfigyelésére, a nem normatív szövegeknek a korpuszépítés szempontjából is jelentőségük van. Magyar viszonylatban kiemelendő a Magyar Nemzeti Szövegtár, valamint a Pázmány Korpusz, amelyek egyaránt tartalmaznak normatív, szerkesztett, illetve nem normatív szövegeket. A korpuszok nem normakövető helyesírású alkörpuszai közösségi oldalokról, fórumokról származnak.

Az olvasási és írási szokások átalakulásán túl az online térnek szerepe van a nyelvsajátítási folyamatokban is, ezért az anyanyelvi nevelésben mindhárom terület fokozott figyelmet igényel.

4. Műfajok és közlésmódok a számítógép közvetítette kommunikációban

Az internet kommunikációs színtere új megnyilatkozási formákat, műfajokat, szövegtípusokat hívott életre. A hálózott, multimédiás, interaktív közléshelyzetekben ugyanis a korábbiakhoz képest jelentősen megváltoznak a beszélő, a címzett, a hallgatóság, a csatorna, a téma és az elrendezés közötti kapcsolatok; és az újszerű beszédesemények újszerű műfajokat és stílusminőségeket is előhívnak. Az online közegben egyre specifikusabb, a különböző tevékenységekhez illeszkedő műfajok alakulnak ki, emellett azért is fontossá válik a műfajok jelensége, mert a tárgyi valóság hiányában (könyv vagy "post-it"?) támpontul szolgál a dokumentumok értelmezésében.

Az internet műfajainak kategorizációjában meghatározó, hogy nem egyetlen, hanem többfajta környezetben valósulnak meg, és a szinkronitás, tervezettség/spontenitás, a terjedelem, a nyilvánosság foka, anonimitás szempontjából kontinuumszerűen rendezhetők el. A műfajiságnak az írott és beszélt magyar nyelvre való hatása elsősorban abban érhető tetten, hogy a legújszerűbb, a korábbi szokásoktól leginkább különböző műfajok nyelvi sajátosságai (pl. a cset töredékes közlései, rövidítései, kódjai, emotikonjai) azonosítódnak a netnyelv fogalmával.

Ahogy a digitális műfajok, úgy az internetes szleng sem írható le átfogóan, csak egyes gyakorlatközösségekhez kötve, mint például a kárpátaljai magyar közösségek, internetes futballközösség, TikTok-ot használó középiskolások.

A multimodalitás alapvetően jellemzi a humán interakciókat, az online tér hatása azonban abban is tetten érhető, hogy az érzelmek, viszonyulások kifejezésére vizuális eszközök: emotikonok, reakciógifek, emodzsiik szolgálnak, lehetővé téve a nyelvi kifejtetlenséget.

5. Reflexív viszonyulás az online nyelvhasználathoz

A beszélők mindegyike számára érzékelhető nyelvi változások a hétköznapi és a tudományos diskurzusokban is reflektálttá váltak, netnyelvként, digilektusként regisztrálódtak. Ebben folyamatban az online nyelv úgy vált társas módon többé-kevésbé elkülöníthető egységgé a nyelvi tevékenységen belül, hogy közben a valós a nyelvi mintázatait tekintve korántsem egységes. A netnyelv, a digitális nyelvváltozat leírása során azok a tényezők kerülnek tehát előtérbe, amelyek az internet és a digitális kommunikáció során kialakult újszerű közegben feltűnőek, és egyértelműen az új közeghez köthetőek. Ilyen sajátosságok például a rövidítések és a specifikus szleng, informális kifejezések. Az empirikus kutatások azonban azt mutatják, hogy ezek a netnyelvnek tulajdonított jellemzők viszonylag ritkák még az azonnali üzenetküldő beszélgetésekben is, holott azok olyan interakciókat valósítanak meg, amelyeket kifejezetten az internetes nyelvhasználatra tartanak jellemzőnek .

A jelenség tudományos leírásában kettősség tapasztalható: az egyik végponton átfogó, nagy kommunikációs, filozófiai elméletek születnek a Gutenberg-galaxis végéről, a posztliterális korszakáról, a harmadlagos írásbeliségről, a kommunikáció ikonikus fordulatáról, a másik oldalon pedig elsősorban az eddig megszokott kommunikációs formáktól eltérő jelenségeket észlelő sztereotípiákat látunk: a szlengesedésnek, az igénytelenebb megformáltságnak, az angol nyelvi hatásnak, a helyesírási szabályok figyelmen kívül hagyásának és az érzelmeket jelölő szimbólumok használatának az észlelése és leírása. E két vonulat között azonban jellemző az empiriára építő, középszintű kutatások hiánya.

6. Összegzés helyett: javaslatok

6.1. Kutatási javaslatok az online nyelvhasználat világára vonatkozóan

Az online világ által előidézett kulturális fordulat a tudományos leírásokban, kutatásokban is a feltűnő, kiugró, a korábbiakhoz képest meglepő nyelvi jelenségekre terelte a figyelmet (szóhasználat, mondatszerkesztés, vizuális jelek beépítése, központozás változása, helyesírás változása, szövegkoherencia változása). A magyar nyelvre gyakorolt hatásokra vonatkozó kutatásokban ezért sokszor nem lehet különbséget tenni a megfigyelések és a vélelmezett vagy várható hatások között, a valós változások és a hatások reális mértéke csak korábbi és jelenlegi nyelvi produktumok érvényes összevetésével lenne elérhető. Ezért javaslatunk ilyen jellegű kutatások kezdeményezésére irányulnak.

- ✚ Az online tér nyelvhasználata csak tevékenység- és szövegtípusonként, azaz műfajonként írható le – a nyelvi hatás valós megismeréséhez helyzet- és műfajspecifikus kutatások szükségesek.
- ✚ A helyzet- és műfajspecifikus kutatásokhoz műfajonként lekérdezhető netnyelvi korpusz szükséges.
- ✚ A valós változások és hatások érvényes leírásához összevetésre alkalmas digitális és nem digitális korpuszokra van szükség.
- ✚ Az online végzett nyelvi tevékenységek árnyalt tipológiájára, online-műfaj-tipológiára van szükség ezeknek a kutatásoknak a megalapozásához.
- ✚ A kutatásokban szükséges a netnyelv sokféleségének, az online tér összetett hatásának tudatosítása.

6.2. Oktatási javaslatok az online nyelvhasználat világára vonatkozóan

A nyelvi tevékenység tekintetében az oktatásban az érvényes kultúrtechnikák gyökeres megváltozásának tudatosítására van szükség. A jelenlegi kutatási eredmények alapján azonban az alapkészségek, így az alapvető nyelvi készségek, szövegértési rutinok fejlődéséhez erőteljes, egyértelműen offline fejlesztésre is szükség van. Ebben a tekintetben az anyanyelv-pedagógia meghatározó feladata az offline és online módszerek egymást kiegészítő komplexitásának erősítése.

- ✚ A különböző olvasási stratégiák, olvasási módszerek, különböző célú olvasások módszertani kidolgozásának szükségessége – a különböző célú olvasások még jobban elkülönülnek, mint korábban bármikor.
- ✚ Az offline és az online írástechnikák elkülönített oktatása kiemelten szükségessé válik.
- ✚ A nyelvelsajátítás, a szövegértés folyamatai miatt az alsó tagozatos korosztályban meg kell tartani az offline nyelvi tevékenységek dominanciáját.
- ✚ Az iskola kiemelt feladatává szükséges válnia a tudatos digitális eszközhasználatra nevelésnek.